Punainen lasikatto.

Vahvat naiset Neuvostoliiton johtotehtävissä

Entisen Neuvostoliiton johtajista ja kommunistisen puolueen eliitistä on kirjoitettu satoja tietoteoksia ja skandaalimaisia elämäkertojakin, mutta kohteena ovat useimmiten olleet miehet. Vallan keskiöön kivunneet naiset – tai johtajien vaimot tutkimuskohteena - ovat melkoinen poikkeus.

Sirkka Laihiala-Kankainen on Jyväskylän yliopistossa vaikuttanut erikoistutkija ja dosentti, joka on aikaisemmin keskittynyt muun muassa Neuvostoliiton kasvatus-ja koulutusjärjestelmän kysymyksiin. Hän ei ole julkisuudessa suuremmin näkynyt Venäjä-tutkija, vaikka onkin tehnyt mittavan uran monessa mielessä. Uusin teos, ***Punainen lasikatto. Naisia neuvostovallan näyttämöllä*** **(Docendo, 2026)** on aivan toista maata ja monessa mielessä erilainen tietokirja kuin esimerkiksi uusimmatkin elämäkerrat tai fiktiot Stalinista ja Putinista, miehisistä vallanpitäjistä.

Laihiala-Kankaisen kohteena ovat *Punainen lasikatto*- kirjassa viisi Neuvostoliiton poliittisen elämän huipulla vaikuttanutta naista: **Aleksandra Kollontai (1872-1952), Nadezhda Krupskaja (1869-1939), Jekaterina Furtseva (1910-1974), Valentina Tereshkova (s.1937**ja **Raisa Gorbatshova (1932-1999)**.

Nämä naisten elämäntarinat ovat myös poikkeuksia, sillä vaikka neuvostovalta julisti miesten ja naisten yhteiskunnallista tasa-arvoa, naiset olivat vallan elimissäkin usein statisteja ja koristeita. Eivät kuitenkaan nuo yllä mainitut vahvat vaikuttajat!

Punainen lasikatto on arvokas tietopaketti, joka tarjoaa uutta tietoa niin naisten asemasta Neuvostoliitossa kuin vallan etupiirissä olevien naisten arkielämästä ja urasta. Sirkka Laihiala-Kankaisen lähdemateriaali on suurelta osin venäjänkielistä, mutta sitä täydentää sopivasti myös länsimainen tutkimuskirjallisuus. Myös suomalaiset Venäjä-tutkijat ovat mukana lähteissä. Tekijän kielitaito on olennaisen tärkeä tekijä myös siinä tasa-arvokeskustelussa mitä eri luvuissa käydään naisten asemasta itänaapurissa, niin johtotehtävissä kuin työelämässä.

Aleksandra Kollontai (1872-1952) ja Nadezhda Krupskaja (1869-1939)

Aleksandra Kollontai ja Nadezhda Krupskaja ovat paitsi Leninin ja Stalinin aikalaisia, myös naisia, jotka ennen merkittävää asemaa neuvostoyhteiskunnassa olivat mukana myös bolshevikkipuolueen alkuvuosina ja valmistelemassa ja tekemässä Lokakuun 1917 vallankumousta.

Suomessa parhaiten juuri Aleksandra Kollontai – syystä, että hänen äitinsä oli suomalaista syntyperää ja hänen diplomaattiroolinsa pohjoismaissa vaikutti myös merkittävästi Suomen kohtaloihin II maailmansodassa. Aleksandra vietti myös varhaislapsuudessaan paljon aikaa Suomessa. Isä oli ukrainalaissyntyinen maanomistaja ja sittemmin kenraali, joten Aleksandra eli ”Sasha” eli nuoruudessaan huoletonta aateliston elämää. Tosin varsinaisena lukutoukkana ja hyvänä havainnoitsijana hän näki ympärillään olevan yhteiskunnan luokkaerot varsin tarkasti.

Se vei hänet mukaan myös työväenliikkeeseen ja Venäjän bolshevikkien johtoryhmään jo 1890-luvulla.

Ystävyys **Vladimir Leninin** (1870-1924) kanssa johti siihen että Kollontaista tuli jopa neuvostohallituksen sosiaaliministeri ja pian myös maailman ensimmäinen naispuolinen suurlähettiläs. Monet eliittiin kuuluvat bolshevikkimiehet kadehtivat ja karsastivat sitä, että nainen teki tällaista uraa. He myös vierastivat Kollontain oppeja ”uudesta ja vapaasta neuvostonaisesta”.

Poliittisen toiminnan ohella Kollontai on jäänyt historiaan myös seikkailijana ja feminismin, jopa vapaan rakkauden puolesta puhujana, jolla oli lukuisia avio- ja avoliittosuhteita. Niin sanottu ”*vesilasi*”-teoriakin on laskettu hänen tuottamansa eroottisen rakkauden termistöön kuuluvaksi – so. ”*rakastelu ei ole sen kummempaa kuin vesilasin nauttiminen janoonsa”...*

"*Ken on hän, uusi nainen? Onko hän yleensä ollenkaan olemassa? Eikö hän ole nykyaikaisten kaunokirjailijain luovan mielikuvituksen tuote, kirjailijain, jotka vain etsiskelevät huomiota herättäviä uutuuksia? Katselkaa ympärillenne, katsokaa tarkasti, miettikää, ja te tulette vakuutetuiksi: uusi nainen on olemassa.*"

Aleksandra Kollontain feministisen kirjallisuuden klassikko sadan vuoden takaa, *Uusi nainen, uusi moraali* julkaistiin muuten muutama vuosi sitten uudelleen myös suomeksi. Asialla oli joensuulainen **Kirjokansi –** kustantamo ja sen primus motor **Jussi Virratvuori**. Teos on yhä erittäin ajankohtainen kun ajattelee naisten asemaa ryöstökapitalistisella Venäjällä. Suomennos on uudestaan toimitettu ja lähdeviitteiden osalta myös täydennetty. Kannattaa lukea: suomeksi löytyy kyllä paljon muitakin Kollontain tekstejä.

Nadezhda Krupskajaa on neuvostohistoriassa kuvattu lähinnä Vladimir Leninin vaimona ja sivuhenkilönä, ”*Leniniana*”- kirjallisuuden oheistuotteena. Hänen roolinsa on supistettu bolshevikkijohtajan näkymättömäksi ja vaatimattomaksi avustajaksi. Se pitää paikkansa vain osittain. Aleksandra Kollontaihin verrattuna hän oli miltei vastakohta perinteisenä naishahmona, mutta ei lainkaan vallankumouksellisena itsenäisenä toimijana. Sirkka Laihiala-Kankainen tuo nyt tietokirjassaan Krupskajan, ”Nadjan” näkyväksi aktivistiksi ja teoreetikoksi myös suomalaisille lukijoille.

Krupskaja syntyi suhteellisen köyhän pietarilaisen upseeriperheen ainoana lapsena. Isä Konstantin palveli aikoinaan myös Puolassa, missä käytiin 1850-luvulla kamppailua irtautumisesta Venäjän imperiumista. Isällä oli sittemmin Pietarissa yhteyksiä myös vallankumouksellisiin, mistä syystä joutui myös oikeuteen. Seurauksena oli paljon taloudellisiakin vaikeuksia: perhe köyhtyi. Nadja-tytär sai kuitenkin hyvän koulutuksen ja kiinnostui alkuvaiheessa **Leo Tolstoin** kirjoituksista ja ajatuksista. Sittemmin heräsi innostus marxilaisuuteen, mikä tapahtui paljolti seurauksena tapaamisesta tulevan puolison kautta. Kun Lenin sittemmin karkoitettiin Siperiaan 1895 ja myöhemmin maanpakoon 1908, Krupskaja seurasi miestään, koska oli saanut jo 1890-luvun lopulla aktiivisesta toiminnastaan työväen ja lakkolaisten keskuudessa omankin karkoitustuomion. Vuodet Siperiassa ja ulkomailla olivat myös

keskinäisiä oppivuosia niin avioliiton, kielitaidon kuin vallankumousorganisaation ja teorian lujittumisen suhteen.

Lokakuun 1917 jälkeen Nadezhda Krupskaja keskittyi kasvatus- ja valistustyöhön sekä neuvostovaltion koululaitoksen uudistamiseen. Hän oli alkuvaiheessa kansankomissaari **Anatoli Lunatsharskin** varahenkilö ja teki paljon yhteistyötä myös Leninin sisaren, **Maria Uljanovan , Inessa Armandin** ja monen muun koulutetun bolshevikkinaisen kanssa. On hienoa, että Laihiainen-Kankainen tuo kirjassaan esiin kymmeniä vallan lähipiirissä olevia lukijalle tuntemattomia naishahmoja, mikä on samalla *Punaisen lasikaton* keskeinen ja merkittävä ansio.

Vladimir Leninin sairastuttua Stalinin suhde Krupskajaan muuttui jopa vihamieliseksi: kävi selväksi, että sen paremmin Volodja kuin Nadjakaan eivät hyväksyneet Stalinin öykkärimäisiä ja brutaaleja menetelmiä puolueen johtotehtävissä. Krupskaja myös säilytti niin sanotun Leninin testamentin, jossa tämä arvosteli Stalinia ja piti (ehkä?) **Leo Trotskia** sopivampana seuraajanaan. Leninin kuoleman jälkeen maassa siirryttiin 1930-luvulla selvästi konservatiivisimpiin käytäntöihin myös sukupuolten tasa-arvon suhteen sekä Stalinin henkilökulttiin ja myöhemmin terrorivuosiin 1935-38. Tietynlainen ihme on se, että Nadezhda Krupskaja silti vältti stalinistisen terrorin: Leninin vaimoon ei sentään saanut koskea!

Tässä yhteydessä on sanottava, että esimerkiksi Vladimir Leninin valtavan kirjallisen tuotannon taustalla vaikutti hänen eläessään iso joukko sivistyneitä vallankumouksellisia naisia. Näiden panos tiedon hankinnassa, venäjäksi kääntämisessä ja teoreettisten kirjoitusten lähdemateriaalin ja detaljien etsinnässä ja vaikkapa puhtaaksikirjoittamisessa oli hyvin merkittävä. Se on käsittääkseni vielä selvittämätöntä historiaa...

Jekaterina Furtseva (1910-1974), Valentina Tereshkova (s.1937) ja **Raisa Gorbatshova (1932-1999)**

Punaisen lasikaton naiset Jekaterina Furtseva, Valentina Tereshkova ja Raisa Gorbatsova edustavat urallaan myöhempää neuvostotodellisuutta, selkeästi 1900-luvun jälkipuoliskoa. Siis Lokakuun vallankumouksen (tai ”kaappauksen”) jälkeistä Neuvostoliittoa.

Kenelläkään heistä ei ole ollut helppo ura vallan keskipisteeseen kohonneina naisina. Tietoteos *Punainen lasikatto* kertoo tästä monipuolisesti. Tunnetuin heistä, Raisa Gorbatshovakin on saanut myöhemmin paljon kritiikkiä. Syynä kaiketi se että Raisaa arvosteltiin paitsi rohkeasta olemuksesta miehensä rinnalla, myös ”naiseudesta,” siitä, että **Mihail Gorbatshov** toi vaimonsa politiikkaan ja ulkomaan vierailuille myös aktiivisena naisena, jonka edustustehtävät miehensä rinnalla, ja varsinkin hänen olemuksensa ja yllättävän moderni pukeutuminenkin herättivät sekä Neuvostoliitossa että ulkomaillakin usein huomiota.

Mutta paljon ennen Raisaa myös Jekaterina Furtseva aiheutti käytöksellään närää miesvaltaisessa johtoeliitissä kun nousi aikanaan jopa Neuvostoliiton kulttuuriministeriksi 1970-luvulla. Harva tietää, että se ei itse asiassa ollut hänen uransa huippu, vaan lasku – siinä mielessä että hänet alennettiin jo 1960-luvulla

toisarvoiseksi ”ministeriksi”. Sitä ennen hän oli ollut NKP:n (=Neuvostoliiton kommunistinen puolue) keskuskomitean Politbyron jäsen ja ensimmäinen, todella harvinainen nainen sen ylimmässä eliitissä.

Aika monet NKP-poliitikot häntä siinä tehtävässä myös vieroksuivat, erityisesti troikka **Brezhnev-Kosygin-Podgorny.** Furtsevan koko uraan liittyi sekä nousuja että laskuja, joista Sirkka Laihiala-Kankainen kertoo aivan ennenkuulumatonta faktaa. Sen perusteella ”Katja” Furtseva oli todella kiehtova hahmo miesvaltaisessa neuvostoyhteiskunnassa eikä hänen roolinsa neuvostovaltion eliitissä ollut mitenkään vähäpätöinen.

Furtseva liitttyy myös Suomen ja Neuvostoliiton kulttuurivaihtoon 1960-1970-luvun vaihteessa. Hän oli kielitaitoinen kulttuuri-ihminen, ja korosti sitä, että oli äitinsä kasvattama, köyhässä työläisperheessä syntynyt puoliorpo jonka isä kuoli jo I maailmansodassa. *Punainen lasikatto* kertoo monin faktoin mikä monivaiheinen elämäntarina hänellä oli, muun muassa itsemurhayritys syystä, että koki itsensä täydellisesti syrjäytetyksi monissa virkanimityksissä. Juuri Jekaterina Furtseva kuuluu myös kaiketi siihen Venäjän neuvostokauden eliittiin, jolla oli myös monia sellaisia epävirallisia rakkausseikkailuja, jotka uusi tietoteos nyt paljastaa ensimmäistä kertaa.

Furtsevan tavoin myös Valentina Tereshkova syntyi köyhään kolhoosilaisperheeseen. Traktorinkuljettaja isä kuoli varhain II maailmansodassa ja äiti hoiti yksin kolme lastaan. Valentina eli ”Valja” oli urheilullinen nuori, joka ihastui ilmailukerhossa jo nuorena laskuvarjohyppyihin. Sittemmin hän nousi kuuluisuuteen jo 1960-luvun alkuvuosina, kirjaimellisesti ”rakettimaisesti”. Tereshkova oli se, joka rikkoi nimittäin ”punaisen lasikaton” olemalla ensimmäinen naispuolinen avaruuslentäjä. Siinä ominaisuudessa hänestä tuli **Juri Gagarinin** tavoin venäläisten idoli ja 1960-luvulla neuvostovallan maailmaa kiertelevä ja vaatimattomalla olemuksellaan mainostava supertähti.

Tereshkova olisi halunnut avaruuteen uudestaankin, suunnitteilla olevan naisista koostuvan lennon mukana, mutta miesvaltainen kosmonauttiporukka vei siinä kilpailussa voiton. Jatkossa Valja sai kuitenkin vaativia kansainvälisiä tehtäviä ”Neuvostonaisten komitean” puheenjohtajana ja rauhantyössä. Hän pyrki työssään saamaan naisia koulutuksen kautta tasa-arvoisiin tehtäviin, mutta minkään emansipaation esikuvaksi hän ei noussut. Varhainen neuvostofeminismi kritisoi häntä muun muassa Baltian maissa ja Leningradissa. Erityisesti Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen 1990-luvulla monet naisten tasa-arvopyrkimykset kokivat takaiskuja kun naisen paikaksi määriteltiin perinteinen isänmaallinen perhekeskeisyys, lastenkasvatus. Niinpä keskiluokan naisistakin monet jäivät kotiin synnyttäjiksi talouden niin salliessa.

Valentina Tereshkovan tapasin itsekin kerran 2000-luvun alkuvuosina kun me Venäjällä ja Neuvostoliitossa opiskelleiden suomalaisedustajat vierailimme Moskovassa, muiden maassa aikoinaan opiskelleiden eri kansallisten ryhmien mukana. Tereshkova johti silloin Moskovassa kansainvälistä ”Tiede- ja

kulttuuriyhteistyön keskusta” ja oli monissa kokouksissa puheenjohtajana. Hän oli selvästi tottunut vetämään tilaisuuksia jämäkästi ja pysytteli aina aikataulussa.

(Tuo viikon kestänyt seminaari oli varmasti kansainvälisin paikka, missä olen koskaan ollut mukana: edustajia oli reilusti yli sadasta maasta! Muistan että sain jopa keskustella lyhyesti ValentinaTereshkovan kanssa – kun lahjoitin hänelle professori **Hannu Itkosen** kanssa kirjoittamamme pienen historiikin, *Liikettä Venäjän Karjalassa* -tietokirjan venäjänkielisen version...)

Kuten Sirkka Laihiala-Kankainen kirjassaan tuo hyvin esiin Raisa Gorbatshovalla oli merkittävä rooli Neuvostoliiton viimeisen puoluejohtajan, **Mihail Gorbatshovin** (1931-2022) rinnalla – toteuttamassa niin sanottuun *glasnost & perestroika* -politiikkaa. Omaa poliittista uraa Raisa ei silti halunnutkaan tehdä eikä hänestä ole kirjoitettu kuin yksi varsinainen elämäkerta, **Urda Jurgensin** *Raisa* joka ilmestyi jo vuonna 1991.

Raisa Gorbatshova, ”Raika” syntyi Siperian Altailla suhteellisen varakkaaseen perheeseen. Isä Maksim Titarenko oli ukrainalaistaustainen rautatieinsinööri ja äiti Aleksandra myös rautatieläinen, maanomistajakulakkien jälkeläinen. Raisa kastettiin ortodoksiseen uskoon. Isä Maksim vastusti maatalouden kollektivisointia 1930-luvun alussa ja joutui sen vuoksi myös moneksi vuodeksi Solovetskin vankileirille. Perhe eli nuo vuodet kurjissa oloissa, mutta jatkuvat muutot ja uudet ihmissuhteet olivat Raisa Gorbatshovan myöhemmän kertomuksen mukaan hyödyllisiä oppivuosia. Hän oli ahkera ja nopea oppimaan ja päätyi Moskovan yliopistoon 1950-luvulla, missä tapasi miehensä Mihailin. Raisa opiskeli psykologiaa ja toimi jo varhain Komsomol-nuorisoliitossa. Hän lähti valmistuttuaan kuitenkin miehensä mukana Stavropoliin, etelän pikkukaupunkiin 1960-luvulla, missä löysi vaikeuksien jälkeen myös oman tiedeuransa arvostettuna maaseutusosiologina. Stavropolista perhe palasi 1978 Moskovaan. Lahjakas Mihail päätyi pian puolueen johtotehtäviin ja nousi maataloussihteeristä NKP:n pääsihteeriksi 1985 – uudistamaan koko maan poliittista kulttuuria. Puolueura päättyi sitten Neuvostoliiton hajoamiseen 1991.

Mihail Gorbatshov oli 55-vuotiaana harvinaisen nuori ja epämuodollinen puoluejohtaja, joka vaimonsa kanssa osasi lähestyä tavallisia kansalaisia. Perhetaustat, muutot ja eri työtehtävät olivat merkittävää sosiaalista pääomaa. Outoa ja uutta oli se, että myös Raisa-vaimo esiintyi jatkuvasti miehensä rinnalla ja Mihail myös kuunteli vaimoaan tehdessään poliittisia päätöksiä ja valmistellessaan uudistuksia perestroika-hengessä. Ulkomaanmatkoillakin Raisa oli mukana ja herätti huomiota niin pukeutumisellaan kuin kielitaidollaan. Hän oli kulttuuritietoinen sivistynyt nainen, ja avioliitto toi monen vanhemman neuvostokansalaisen mieleen Vladimir Leninin ja Nadezhda Krupskajan suhteen, jossa vaimo oli kuitenkin poissa julkisuudesta. Venäjällä tuli 1980-luvulla tutuksi kansanomainen sanonta *”Venäjällä kiitää troikka – Miska, Raika, perestroika”*.

Suomessakin vieraillut Raisa Gorbatshova oli todellinen kulttuurilähettiläs, jossa olisi ollut ainesta vaikka kulttuurielämän johtotehtäviin. Poliittinen ura sai kuitenkin jäädä koska Mihailin neuvonantajana hän oli korvaamaton. Myös avioliitto oli onnekas ja Raisan varhainen kuolema syöpään vuonna 1999 oli Mihail Gorbatshoville raskas

kokemus: sittemmin Mihail perusti oman ”**Gorbatshov-säätiön**” ja vaikutti hetken pienessä Venäjän sosiaalidemokraattisessa puolueessakin. Säätiö on tukenut Venäjällä erilaisia uudistuksia, ihmisoikeuksien puolustajia ja myös vaihtoehtoista, ensin sensuroitua ja äskettäin lakkautettua ”*Novaja Gazeta*” -lehteä, jonka toimitukseen Gorbatshov hankki lehden ensimmäisen tietokoneen. Ehkäpä ”NG”:n tunnetuin toimittaja, vuonna 2006 murhattu **Anna Politkovskaja** kirjoitti sillä myös jotkut kriittiset artikkelinsa Tsetsenian sodasta?

Jos ajatellaan 2000-luvun Venäjän vahvoja naisia, mieleen tulevat ennen muuta juuri Anna Politkovskajan kaltaiset toimittajat ja monet kirjailijat sekä rohkeat kansalaistoimijat. Venäjän nykyjohdossa naisilla on politiikassa valitettavan vähän tilaa ja vaikutusvaltaa!

PS. Anna Politkovskajasta on ilmestynyt suomeksi 2023 hänen maanpaossa elävän tyttärensä **Vera Politkovskajan** ja italialaistoimittaja **Sara Giudicen** kirjoittama elämäkerta *Äitini. Anna Politkovskajan taistelu totuuden puolesta.*

Pentti Stranius, FL,Venäjä-tutkija, Suomen Kirjailijaliiton jäsen

25.11.2026